su buvusiu žemės paviršiumi. Po juo atidengtas permaišytas rudas priemolis su raudonų plytų duženomis bei XVII a. datuojamų koklių ir buitinės keramikos fragmentais. Po šiuo sluoksniu pasiektas apie 10–50 cm storio pilkos spalvos priemolis. Jį keitė tamsiai pilkas 45 cm storio priemolis – iki XVII a. vidurio buvęs tuometinis žemės paviršius. Po juo 1,8–2,2 m gylyje sekė įžemis – šviesiai rudas priemolis.

Žvalgymų apie 110 m ilgio elektros kabelio transėjoje metu vertingo kultūrinio sluoksnio ar radinių neaptikta. Kabelis klotas kapinių teritorijoje 20–40 cm gylyje, atkarpoje tarp šurfų 2 ir 3.

Atlikus archeologinius tyrimus galima teigti, kad istorinės žinios apie pirmąją 1662–1669 m. pastatytą medinę Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčią sutampa su tyrimų metu rastais ankstyviausiais XVII a. II pusės palaidojimais (šurfas 2), datuotais pagal Jono Kazimiero šilingą. Tyrimai leidžia patvirtinti, jog bažnyčios šventoriuje imta laidoti atsiradus pirmajai medinei bažnyčiai. O šurfe 3 rasti koklių fragmentai veikiausiai ten pateko laikotarpiu tarp 1675–1700 m., kai buvo atstatinėjama po gaisro sudegusi bažnyčia.

The Vilnius Calvary Complex

In 2015, three test pits (a total of 4 m^2) were excavated on the grounds of the Vilnius Calvary complex. The remains of a child burial (Fig. 2) were found at a depth of 0.8 m in test pit 1. A glass bottle mark was found (Fig. 1) in brown soil mixed with human bones, tile fragments, and potsherds. Two burials dating to the second half of the 17th century were partly uncovered (Fig. 3) at a depth of 1.05 and 1.15 m in test pit 2. A 1663 Jonas Kazimieras shilling was found in burial 2. A 1.8–2.2 m thick fill layer was discovered in test pit 3.

Albinas Kuncevičius,
Martynas Jakulis, Justina Kozakaitė,
Vytautė Lukšėnienė

Vilniaus bazilijonų Švč. Trejybės bažnyčios unitų karstų tyrimai

Pastaraisiais metais vykdomus Vilniaus bazilijonų vienuolyno statinių ansamblio Švč. Trejybės bažnyčios tvarkymo darbus organizuoja ir finansuoja KPD kartu su Šv. Juozapato bazilijonų ordinu. Atliekami pastato fasadų tyrimai, rengiamas jų tvarkybos darbų projektas, atlikti rūsio, esančio prieš pagrindinį altorių, tyrimai (1 pav). Šiame rūsyje buvo keliasdešimt labai netvarkingai įvairiu metu sumestų karstų su palaidojimais. Nutarta šiuos palaikus, atlikus jų istorinius, archeologinius, antropologinius tyrimus, iškelti ir perlaidoti kitoje vietoje. Tyrimų užsakovai dėl šių darbų atlikimo kreipėsi į VU.

Tyrimams vadovavo prof. dr. A. Kuncevičius, istorinę medžiagą apie unitus, jų bažnyčią ir palaidojimus surinko doktorantas M. Jakulis, palaikų antropologinius tyrimus atliko doktorantė J. Kozakaitė, karstuose aptiktus radinius konservavo ir juos aprašė restauratorė, dėstytoja V. Lukšėnienė. Tyrimo ir fiksavimo darbus vykdė ir archeologijos studentai praktikantai.

Tyrinėtas rūsys buvo 8,7x5,8 m dydžio, 4,32 m aukščio. Skliautas – pusiau cilindrinis. Įėjimo anga rūsyje – 2,75 m aukščio, 2,9x1,3 m dydžio. Kitame rūsio gale yra švieslangis. Visas rūsys prikrautas karstų, kurių dalis suirę, tarp jų matėsi pavienių kaulų ir plytgalių.

Rūsyje atlikti archeologiniai ir antropologiniai tyrimai. Archeologinę šių tyrimų dalį sudarė rūsio po pagrindiniu altoriumi ir ten

1 pav. Tyrinėto rūsio anga bažnyčioje. A. Kuncevičiaus nuotr.

Fig. 1. The entrance to the investigated crypt in the church

2 pav. Karstais užverstas rūsio galas švieslagio link (vaizdas iki tyrimų nuo įėjimo pusės). A. Kuncevičiaus nuotr.

Fig. 2. The crypt's skylight end, which is full of coffins (as seen from the entrance end prior to the investigation)

buvusių suneštų karstų fiksacija, palaikų ir radinių fiksavimas karstuose. Prie įėjimo buvo 15 karstų, akivaizdu, kad jie sunešti į rūsį vėliausiai, nes buvo netvarkingai sumesti vienas ant kito, užgriozdinę praėjimą. Rūsio viduryje karstų buvo kiek mažiau, bet sumesta daug pavienių karstų lentų, o rūsio gale sukrauta dabar apgriuvusi trijų–keturių aukštų karstų rietuvė, mėtėsi padrikos karstų lentos ir daug, matyt, pro rūsio

šviesiangį priverstų pavienių žmonių kaulų ir griuvenų (2 pav.).

Nuo pat Vilniaus įsikūrimo stačiatikiai buvo viena pagrindinių miesto etnokonfesinių grupių, o XV a. pradžioje jų gausiausiai apgyvendintoje dalyje, vadinamajame rusų mieste, arba *civitas Ruthenica*, veikė jau keliolika cerkvių. Viena iš jų – ant kalvos prie vėliau iškilusių Aušros vartų maždaug 1374 m. pastatyta Švč. Trejybės cerkvė, prie kurios XV a. II pusėje pradėjo veikti ir vyrų vienuolynas. Ji greitai tapo reikšmingu stačiatikiškosios kultūros centru ir sulaukdavo paramos iš tokių magnatų kaip kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis, kuris ir pasirūpino, kad XVI a. pradžioje vietoje medinės iškiltų monumentali mūrinė cerkvė ir varpinė. Vis dėlto dar labiau šio centro reikšmė išaugo po 1596 m. sudarytos Brastos unijos, kuri žymėjo naujos – graikų apeigų katalikų, arba unitų, – konfesijos gimimą. Kaip rodo pavadinimas, unitai išlaikė Rytų liturginę tradiciją ir apeigas, tačiau Bažnyčios galva pripažino jau ne Konstantinopolio patriarchą, bet Romos popiežių.

Nors unija buvo remiama valdovų, vis dėlto reikėjo daug pastangų, kad ji būtų realizuota ir pasiektų platesnius tikinčiųjų, tik nominaliai tapusių unitais, sluoksnius. Viena pagrindinių jėgų įgyvendinant uniją buvo reformuotas Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas (*Ordo Divi Basilii Magni*), arba bazilijonai. Vienuolijos reformų XVII a. pradžioje ėmėsi Vilniaus vienuolyno vyresnysis, vėliau Kijevo unitų metropolitas Juozapas Benjaminas Rutskis ir jo bendražygis šv. Juozapatas Kuncevičius, po to tapęs Polocko unitų arkivyskupu ir 1623 m. ten pat nukankintas. J. B. Rutskio ir J. Kuncevičiaus vykdytos reformos apėmė keletą vienuolijos gyvenimo sričių. Viena vertus, jos atnešė organizacinių-struktūrinių pokyčių: 1617 m. buvo įsteigta Švč. Trejybės bazilijonų provincija, taigi iki tol autonomiškai tvarkęsi vienuolynai tapo pavaldūs centrinei provincijos valdžiai. Kita vertus, reformos palietė ir vidaus gyvenimą. Nors ordino santvarkos pagrindu ir toliau išliko Šv. Bazilijaus Didžiojo regula, kur kas labiau akcentuotas vienuolių išsilavinimas, o bazilijonai katalikų ordinų pavyzdžiu iš kontempliuojančių atsiskyrėlių tapo vienuoliais, aktyviai dirbančiais mokyklose, spaustuvėse ir misijose. Neatsitiktinai prie vienuolyno veikė ne tik mokykla, bet ir spaustuvė, kurioje per daugiau nei 170 metų buvo išspausdinta maždaug 230 pozicijų daugiausia religinio turinio knygų. Didelę išsilavinimo ir tinkamo teologinio pasirengimo reikšmę ordinui liudija tai, kad bazilijonai greitai įsiliejo į Vilniaus popiežiškosios seminarijos studentų gretas. Iki 1773 m. seminarijoje filosofo arba teologo išsilavinimą įgijo dar daugiau nei 80 bazilijonų.

Švč. Trejybės bažnyčia, kaip ir visos ankstyvųjų naujųjų laikų bažnyčios, buvo tiek religinio, tiek socialinio gyvenimo centras. Taigi nenuostabu, kad vienuolyno dienoraštyje, kuris suteikia puikią galimybę pajusti šios bažnyčios ir vienuolyno kasdienio gyvenimo pulsą XVIII a. II pusėje, užfiksuotas išties įvairus ir įvykių kupinas gyvenimas. Viena vertus, matome vienuolius, dalyvaujančius religinėse apeigose tiek savo, tiek kitų vienuolijų bažnyčiose, mininčius šventes, disputuojančius teologijos klausimais, keliaujančius į kitus ordino provincijos vienuolynus, dalyvaujančius teismuose, besirūpinančius vienuolyno ir bažnyčios atnaujinimo darbais ar špitalėje globojamais vargšais. Iš kitos pusės, matome intensyvų vienuolių ir pasauliečių bendravimą, kuris neapsiribodavo vien tik tikėjimo sfera. Akivaizdu, kad ypatingi ryšiai siejo bazilijonus ir Vilniaus valdantįjį elitą, visų pirma unitiškąją dalį. Vie-

nuolyne, dalyvaujant vyresniajam, būdavo rengiamos specialios sesijos, kuriose spręsti su unitų špitolėmis susiję klausimai. Po burmistrų ir tarėjų rinkimų magistratas „pagal seną paprotį“ susirinkdavo Švč. Trejybės bažnyčioje, kur dalyvaudavo iškilmingose mišiose, o kitą dieną maldoje būdavo prisimenami visi magistrato mirusieji. Antai 1777 m. sausio 19 d. vienuolyno dienoraštyje rašyta: „išrinkti burmistrai – Nikodemas Pšemeneckis ir Juozapatas Minkevičius, – prieš duodami priesaiką, su visu magistratu atėjo išklausyti mišių, [kurių metu] išrinktiesiems burmistrams buvo duota pabučiuoti Evangeliją ir pateną. Pasibaigus šventosioms mišioms, jo malonybė tėvas vyresnysis iškilmingai sveikino visą magistratą ir [...] išrinktuosius burmistrus. Rytojaus dieną [...] buvo laikomos mišios už visus mirusius magistrato narius“.

Dar vienas vienuolių ir pasauliečių bendravimo aspektas buvo mirtis. Viena vertus, vienuolių maldos buvo suvokiamos kaip turinčios ypatingą galią, todėl, apdovanodami vienuolius, žmonės prašydavo melstis už juos, tikėdami, kad tai padės sutrumpinti skaistykloje praleisimą laiką ir išsaugoti jų atminimą. Kita vertus, kiekvienas pamaldus krikščionis trokšdavo būti palaidotas bažnyčioje ar bent jau kuo arčiau jos sienų. Atsižvelgiant į šį tikinčiųjų poreikį, bažnyčios neretai būdavo statomos iš karto integruojant laidojimui skirtas erdves į jų struktūrą. Visa tai turėjo ne tik akivaizdžią religinę, bet ir socialinę reikšmę, kadangi tiek maldos už mirusiuosius, tiek jų laidojimas bažnyčioje tapdavo galimybe užmegzti artimesnius ryšius su bendruomenėmis, kurių politinė ir materialinė parama palengvindavo vienuolių gyvenimą.

Iš XVII a. II pusės – XVIII a. vilniečių testamentų matyti, kad turtingesni žmonės dažnai pageidaudavo būti palaidoti (ir būdavo laidojami) ne tik bazilijonų, bet ir senosios regulos karmelitų Visų Šventųjų, dominikonų Šv. Dvasios, bernardinų ir kitose bažnyčiose, taip pat stačiatikių Šv. Dvasios cerkvėje įrengtose kriptose. Tikrai ne kiekvienas tikintysis, net ir labai uolus, galėjo būti palaidotas bažnyčioje, kadangi palaidojimo vietą nulemdavo ne karštas tikėjimas, bet socialinė padėtis. Nevienodą įvairios socialinės padėties asmenų santykį su sakralia erdve išreikšdavo ne tik tai, kur jie galėdavo sėdėti mišių metu, bet ir laidojimo vieta. Visiškai neatsitiktinai „švenčiausiose“ vietose, tai yra bažnyčios viduje ir kuo arčiau pagrindinio altoriaus, būdavo laidojami svarbias pareigas ėję ar kitaip nusipelnę vienuoliai bei didelę įtaką turėję pasauliečiai, o ne tokie svarbūs žmonės būdavo laidojami šventoriuje už bažnyčios sienų. Pavyzdžiui, kaip sužinome iš įrašo ant karsto 26, kriptoje buvo palaidotas Liadų (Baltarusija) vienuolyno vyresnysis ir ordino generalinis prokuratorius Florijonas Valickis, miręs 1750 m. liepos 6 d., būdamas 37 m. amžiaus, 11 m. praleidęs vienuolijoje. Kriptoje po (anuomet) palaimintojo Juozapato altoriumi, esančiu pagrindinio altoriaus dešinėje, 1778 m. rugpjūčio 12 d. palaidotas vienuolyno geradarys burmistras Konradas Žilka. Savaime suprantama, kodėl daugiau nei keturiasdešimt metų bažnyčioje ir vienuolyne tarnavęs Aleksejus buvo palaidotas bažnyčios šventoriuje.

Taigi akivaizdu, kad rašytiniai šaltiniai atskleidžia nemažai detalių apie kai kurių su šia bažnyčia susijusių asmenų, nors dažniausiai ne vienuolių, mirtį: sužinome mirties dieną, palaidojimo vietą ar net mirties valandą. Vis dėlto šaltiniai dažniausiai neatskleidžia palaidotųjų amžiaus, ligų, mitybos įpročių ar mirties aplinkybių. Šiame kontekste informatyviu šaltiniu tampa mirusiųjų palaikai, kurie net ir praėjus

keliems šimtams metų, išsaugo daugybę svarbių duomenų, leidžiančių geriau pažinti ne tik konkretų mirusįjį ar vienuolių bendruomenę, bet ir praeities visuomenę.

Kadangi rūsio viduje buvo ne tik griaučių, bet ir mumijų, LDM Prano Gudyno restauravimo centro mikrobiologė Irena Baublienė iki tyrimų atliko mikrobiologinius tyrimus ir nustatė, kad visuose ėminiuose dominuoja *Penicillium spinulosum Thom* rūšies mikrogrybai, gyvuojantys pūvančioje medienoje, tarpstantys dirvožemyje ir daugelyje kitų gamtinių terpių. Šie ir išskirtieji *Nigrospora* ir *Chaetomium* genčių mikrogrybai yra aktyvūs celiuliozės ardytojai ir gali sukelti alerginius ir kvėpavimo takų susirgimus. Todėl visiems rūsyje dirbusiems studentams ir tyrėjams teko dirbti su apsauginiais kostiumais, apsauginėmis kaukėmis, pirštinėmis.

Tyrimų metu aptikti 53 karstai su palaidojimais ir dar apie 50–60 individams priskirtinų pavienių kaulų. Karstai paskutinį kartą į šį rūsį sunešti 1965 m., nes kai kuriuose jų buvo tų metų laikraščių skiaučių. Dalis karstų puošti religiniais, Jėzaus arba Švč. Marijos simboliais, kai kurie kitais ženklais (kaukole ir kaulais ar pan.), dalis karstų juodai nudažyti, puošti baltais kryžiais ir pan.

Iš visų fiksuotų karstų 14 buvo su užrašytomis mirusiųjų pavardėmis: Nr. 5 Julianus Woronowicz 1757; Nr. 11 Hyiario Marcinkiewicz 1788; Nr. 12 Audanski Paszkowicz; Nr. 13 Justyn Czeczkowski 1787; Nr. 14 Ignatius Morschtyn 1775; Nr. 26 Floriane Walicki 1750; Nr. 30 Germany Kozaczenko 1717; Nr. 31 Janiszewski; Nr. 32 Maximilianus Wilczynski 1793; Nr. 36 Lipczyński; Nr. 39 Nilus Zorawski 1781; Nr. 40 Fr. Theodorus 1776; Nr. 41 Maximilianus Zawadski 1748; Nr. 42 Flavianus Pleskacew 1783.

Ištyrus 53 karstus, rasta tik 50 pagrindinių palaidotų asmenų – net trijų karstų palaidojimai buvo suardyti. Kadangi visuose papildomai identifikuota mažiausiai po tris įsimaišiusius individus, bandymai nustatyti kaulų priklausomybę buvo bevaisiai. Su panašia problema susidurta dar kelis kartus: rūsyje akivaizdžiai būta ir vaikiško karsto liekanų, tačiau palaikų jame nerasta. Vėliau jie surinkti išbarstyti po visą rūsį. Kituose karstuose šalia pagrindinių palaidojimų papildomai identifikuoti 26 individai. Atsižvelgiant į pastarųjų kūno padėtį nustatyta, kad jie galėjo būti išversti iš karstų.

Tarp palaidotų asmenų buvo tik viena moteris. Remiantis užrašais ant karstų ir palaikų

3 pav. Karsto 18 mumija. J. Kozakaitės nuotr.

Fig. 3. The mummy from coffin 18

tyrimais, buvo nustatyta, jog dauguma palaidotųjų buvo vyresnio amžiaus.

Didelio visuomenės dėmesio sulaukė mumifikuoti palaikai. Penkios mumijos buvo puikios būklės (3 pav.), kitos šiek tiek apnykusios – telikę minkštųjų ar jungiamųjų audinių likučių. Manoma, jog tam didelę įtaką padarė tiek ankstesni bandymai „tvarkyti" pačią kriptą, tiek jos mikroklimatas. Kai kurios prie akmeninių rūsio sienų priglaustos mumijos pradėjo irti dėl nuolat besikaupiančios drėgmės, kuri siekė net 99 %.

Mumifikuoti palaikai nėra retas reiškinys. Nors dažniausiai siejami su senovės Egiptu ir ten vyravusiomis subtiliomis balzamavimo tradicijomis, tačiau palaikai gali mumifikuotis ir natūraliai – tereikia išlaikyti vienodas sąlygas (temperatūra, drėgmė ir pan.). Tačiau viena mumija užminė mįslę dėl galimo neįmantraus balzamavimo atvejo. Bevalant palaikus karste 7, iš pilvo ertmės pabiro smulkios pjuvenos. Iš pradžių jos susietos su galimu karsto turiniu – stambiomis drožlėmis – karsto čiužinio užpildu. Detalesnė analizė parodė, jog drožlių gausiai prikimšta ne tik pilvo, bet ir krūtinės ertmė. Panašios viduramžiškos balzamavimo tradicijos Lietuvoje daugiau nepavyko aptikti. Mumijos tirtos itin atsargiai – trapios, su išlikusiomis drabužių detalėmis, jos buvo valomos šepetėliu. Kadangi pagrindinis darbo tikslas buvo išsaugoti kuo daugiau autentikos, šie palaikai nebuvo ardomi, tad nebuvo įmanoma gauti detalesnės informacijos apie konkretaus asmens būklę.

Likusių individų tyrimai parodė, kad tiek vienuoliai, tiek bažnyčios vyresnieji galėjo turėti su mitybos įpročiais susijusių problemų. Nors paprastai viduramžiais pastebimas vilniečių nepriteklius, čia fiksuotas mitybos perteklius. Viena rečiausiai fiksuojamų patologijų lietuviškoje medžiagoje net tris kartus rasta tiriant unitų vienuolius ar kunigus. Podagra dėl padidėjusios šlapimo rūgšties paprastai pažeidžia pėdų sąnarius: kojos nykščio sąnarys patinsta, parausta, ir tampa itin skausmingas. „Karalių ligą" paprastai sukelia itin gausi mityba ir dažnas alkoholio vartojimas. Ne veltui paveiksluose vaizduojamas pilvotas vyras su gėrimo taurele rankoje ir apkamšyta pėda.

Kitos patologijos – nespecifiniai blauzdikaulių uždegimai, šlaunikaulių kaklų pokyčiai ir raktikaulių pažeidimai – nurodė gana aktyvų asmenų gyvenimo būdą. Tai galima būtų įvardyti kaip nuolatinį judėjimą ar pasikartojančius judesius, kurie paliko žymę kauluose.

Dažnas reiškinys, pasitaikantis tarp viduramžių vilniečių, yra šonkaulių lūžiai. Lyginant su to paties laikotarpio miestelio ar kaimo vietovėmis, Vilniaus gyventojų situacija dėl intensyvaus miesto gyvenimo išsiskiria. Atlikus antropologinius tyrimus, net 15-ai iš 50-ties asmenų buvo lūžę šonkauliai.

Du išskirtiniai traumų atvejai verti paminėti dėl kilusio pavojaus abiejų asmenų gyvybei. Vienam daugiau kaip 50 m. vyrui nustatyta dešiniojo klubo sąnario displazija. Pažeistas sąnarys, lyginant su priešinga puse, buvo seklesnis, tad tikimybė skausmingai išsinarinti koją buvo didesnė. Neabejojama, jog šis vyras turėjo šlubuoti, galbūt net remtis lazdele. Dėl įgimto defekto šis asmuo patyrė ir gana rimtą traumą, kurios metu sužalota krūtinės sritis. Fiksuoti daugybiniai šonkaulių lūžiai, didelė jų dalis suaugę su slanksteliais, o kraujosruvos pažymėjo beveik visą stuburą. Šiuo metu sunku būtų įvardyti konkrečias priežastis, galėjusias sukelti tokį gyvybei pavojingą sužalojimą. Neabejojama, jog tai itin didelio smūgio pasekmė: galimas užpuolimas ir sumušimas, kritimas iš didelio aukščio ar susidūrimas su tam tikru objektu. Pastarąjį atvejį galėtų iliustruoti iš XVII a. isto-

riniuose šaltiniuose fiksuotas motinos skundas, kuriame prašoma nubausti vežiką, lėkusį dideliu greičiu ir partrenkusį josios dukterį. Nelaimingo atsitikimo auka gulinti mirties patale ir kenčianti baisias kančias.

Antrasis nukentėjęs asmuo buvo 35–40 m. vyras su kirstine žaizda kaktoje. Nors sužeidimas nebuvo mirtinas, tačiau sužalojimas buvo didelis – gilios žaizdos ilgis siekė apie 5 centimetrus. Jokių kitų smurto požymių nepavyko aptikti.

Didžioji palaidojimų dalis buvo labai suardyta, todėl tyrimų metu gerai išlikusių daiktų rasta nedaug. Visi radiniai: spalvoto šilko audinių fragmentai, brokatinių audinių skiautės, karsto pagalvėlių užvalkalai, metalinės karsto puošmenos, smulkios asmeninės vienuolių įkapės buvo kruopščiai apžiūrėtos. Tikėtasi rasti išlikusių inicialų ar ypatingų ženklų, kurie padėtų lengviau identifikuoti mirusiųjų tapatybes ar visuomeninę padėtį. Tinkamai iškelti, nufotografuoti, aprašyti ir laikinai konservuoti radiniai buvo parengti tolesniam saugojimui.

Aprangos ir drabužių fragmentų rasta labai mažai, o apavo išvis neaptikta. Kasdienis viršutinis unitų dvasininkų drabužis buvo ilgas, tamsus, stačia apykakle su gobtuvu, kurio priekyje būdavo prisiūtos dvi ilgos dvilinko audinio juostos, krintančios ant krūtinės. Vienintelis toks gobtuvas iš plonos rudos vilnos bei rudo aksomo kepurėlė rasti brolio Inocento Janiševskio (Inocenty Janiszewski) karste 31 (4 pav.).

Atlikdami liturgines apeigas unitų kunigai privalėjo dėvėti epitrachilioną. Unitų bažnyčios kriptos tyrimų metu rasti 5 epitrachilionai ir jų fragmentai. Epitrachilionas (rus. *епитрахиль*; grk. *επιτραχηλιον*) – tai ilga liturginė juosta, kabinama per pečius ir krintanti kūno priekyje. Ant epitrachiliono ilgųjų galų buvo išsiuvinėjamos trys poros kryžių, simbolizuojančių šešis

4 pav. Gobtuvas, rastas brolio Inocento Janiševskio (Inocenty Janiszewski) karste 31. V. Lukšėnienės nuotr.

Fig. 4. The hood found in coffin 31, that of Brother Inocenty Janiszewski

5 pav. Dvasininko, palaidoto su epitrachilionu, palaikai karste 49. J. Kozakaitės nuotr.

Fig. 5. The remains of the clergyman with an epitrachelion in coffin 49

6 pav. Paramanas (16x13,7 cm), rastas karste 14. V. Lukšėnienės nuotr.

Fig. 6. The paramandyas (16x13,7 cm) found in coffin 14

0 2 cm

7 pav. Kauliniai rožančiaus karoliukai iš brolio Teodoro Ordzievičiaus karsto 40. V. Lukšėnienės nuotr.

Fig. 7. Bone rosary beads from coffin 40, that of Brother Theodorus Ordziewicz

sakramentus, kuriuos gali suteikti šventikas. Septintas kryželis ties epitrachiliono viduriu reiškė kunigiškųjų pareigų naštą, prisiimtą siekiant tarnauti Viešpačiui.

Dvasininko, palaidoto su epitrachilionu, mumifikavęsi palaikai rasti karste 49 (5 pav.). Šis epitrachelionas (apie 2,51 m ilgio, 9,5 cm pločio) pasiūtas iš rudo audinio, pakraščiai apsiūti metalo siūlų galionu. Iš to paties galiono ant stulos ilgųjų galų prisiūti 6 graikiški kryžiai (6x6 cm). Ypač ilgas epitrachilionas (2,79 m ilgio, 8–13,5 cm pločio) rastas karste 19. Jis pasiūtas iš raudono žakardinio audinio, puošto gelsvu ir žaliu augaliniu motyvu. Epitrachiliono pakraščiai ir 7 lotyniški kryžiai pasiūti iš metalo siūlų galiono.

Dalis radinių yra ne vienerius metus nešioti ir naudoti vienuolių daiktai. Pirmąją grupę sudaro paramanai (6 pav.). Paramanas (gr. *Παραμανδύας* – priedas prie mantijos) yra religinis stačiatikių vienuolio aprangos reikmuo, žinomas jau nuo IV a. Stačiatikių vienuoliai dėvėdavo jį po drabužiais ant keturių virvučių, pasikabinę ant nugaros, o virvutės ant krūtinės sudarydavo kryžių. Paramanas turėjo priminti vienuoliui prisiimtą kryžių, sekant Kristumi. Vienuoliai bazilijonai, davę amžinuosius įžadus, paramanus nešiojo pasikabinę ant krūtinės. Vilniaus unitų bažnyčios palaidojimų tyrimų metu aptikti 36 paramanai ir jų fragmentai: siuvinėti tekstiliniai Golgotos kryžiai, paramano pagrindai su juostelėmis, pakraščių apvadai ir t. t.

Didesnės dalies rastų paramanų kompozicija yra panaši. Stačiakampės skiautės centre aplikacijos ar siuvinėjimo technika pavaizduotas stačiatikių Golgotos kryžius, kurio viršuje lentelė su raidėmis ІНЦІ. Po kryžiumi paprastai vaizduojama kaukolė ir sukryžiuoti kaulai. Abipus kryžiaus išsiuvinėjamos Longino ietis bei kartis su kempine bei Jėzaus kankinimo įrankiai, simbolizuojantys Jėzaus kančią: rimbas, nendrė, kopėčios, replės, plaktukas, primenantys Nukryžiavimą; stulpas, prie kurio buvo nuplaktas Kristus; šv. Veronikos drobulė bei graikų ir bažnytinės slavų kalbos abreviatūros: ІНЦИ – *Иисус Назорей Царь Иудейский* – Jėzus Nazarietis Žydų Karalius; ІС ХС – gr. *Ιησούς Χριστός* – Jėzus Kristus; ЦР СЛ – *Царь Славы* – Garbės Karalius; НИ КА – *Никодим* (gr. *Νικόδημος*) – graikų kilmės vardo trumpinys, nike „pergalė“ + demos „liaudis“; МЛ РБ – *место лобное распят бысть* – buvo

nukryžiuotas Kaukolės Vietoje; К Т – *Копьё и тростъ* – Longino ietis ir kartis; Г Г – *гора Голгофа* – Golgotos Kalnas ir kt.

Keliuose paramanuose pavaizduoti lotyniški kryžiai. Rudo aksomo paramano (16x13,5 cm) iš karsto 17 viduryje metalo siūlais išsiuvinėtas vienkryžmis Golgotos kryžius su šv. Veronikos drobule ant stiebo. Kryžiaus dešinėje – taurė, Longino ietis, Kristaus kankinimo kolona ir rimbas, kitoje pusėje – Jėzaus tunika (?), kartis su kempine, replės ir kopėčios. Karstuose 3 ir 9 aptikti paramanai su lotyniškais užrašais. Paramanas iš karsto 9 aprėmintas išsiuvinėtais 2,5 cm pločio lotyniškais rašmenimis: VERBO CARO FACTUM, EST ET HABITAVIT IN NOBIS (Ir žodis tapo kūnu, ir gyveno tarp mūsų (Jn 1,14)).

Paramano (13 cm ilgio, 10,5 cm pločio) iš karsto 41 nugarinėje pusėje pastebėtas sunkiai įskaitomas dovaninis užrašas lenkų kalba. Šį įrašą nuspręsta apžiūrėti ultravioletinių (UV) spindulių šviesoje. UV spinduliai dažnai naudojami tiriant meno kūrinius, ypač tapybą, nustatant paveikslo paviršiaus būklę. UV liuminescencijos vaizde galima įžvelgti paveikslo užtapymus, kompozicijos pakeitimus, padarytus ankstesnių restauravimų metu. Padarius paramano nugarinės pusės nuotrauką ultravioletinių spindulių šviesoje, užrašas išryškėjo ir tapo įskaitomas: [G?]ermano [...]robiszewski Basiliano Profess[o] Ociec [...]Joseph[...] ([G?] ermanui [...]robiševskiui Bazilijonų profesui Tėvas[...] Juozapas[...]).

Kita įdomi radinių grupė yra rožančiai. Rožančiaus karoliukų rasta dvylikoje karstų. Įvairių formų apvalių ir ovalių medinių rožančiaus karoliukų rasta karstuose 1, 12, 20, 22, 29, 37, 49, 51. Tekinto medžio įvairių formų rožančiaus karoliukų rasta karstuose 7, 18. Brolio Teodoro Ordzievičiaus (Theodorus Ordziewicz)

8 pav. Medalikėlis (vario lydinys, skersmuo 1,7 cm) su šv. Ignaco Lojolos ir šv. Pranciškaus Ksavero atvaizdais, karstas 26. V. Lukšėnienės nuotr.

Fig. 8. A medal (copper alloy, Ø 1,7 cm) with the images of St Ignatius of Loyola and St Francis Xavier, coffin 26

9 pav. Medalikėlis (vario lydinys, 2,6x2,3 cm) su šv. Benedikto kryžiumi, karstas 18. V. Lukšėnienės nuotr.

Fig. 9. A medal (copper alloy, 2,6x2,3 cm) with the cross of St Benedict, coffin 18

karste 40 rasti 42 kauliniai rožančiaus karoliukai (7 pav.). Liadų vienuolyno vyresniojo, generalinio prokuratoriaus Florijono Valickio (Floriano Walicki) karste rasti 26 rožančiaus fragmentai, kur 36 mediniai karoliukai sujungti vario lydinio grandinėle. Ant to paties rožančiaus kabėjo ir apvalus vario lydinio medalikėlis (Ø 1,7 cm) su Jėzuitų ordino šventųjų atvaizdais. Averse pavaizduotas šv. Ignacas Lojola (1491–1556) ir įrašas S. IGN. DE LOI, reverse – šv. Pranciškus Ksaveras (1506–1552) bei įrašas S.FRANC.XA (8 pav.). Jėzuitas šv. Pranciškus Ksaveras buvo bebaimis Bažnyčios misionierius ir vienas pirmųjų Jėzaus Draugijos įkūrėjo šv. Ignaco Lojolos bendražygių.

Dar vienas aštuonkampis vario lydinio medalikėlis (9 pav.) (2,6 cm ilgio, 2,3 cm pločio) rastas karste 18. Averse pavaizduotas šv. Benediktas, rankoje laikantis taurę su gyvate, ir įrašas CRUX S. P. BENEDICTI (Šventojo tėvo

Benedikto kryžius), reverse – šv. Benedikto kryžius ir abreviatūros, reiškiančios trumpą šv. Benedikto maldą: C.S.S.M.L. ir N.D.S.M.D. – *Crux Sacra Sit Mihi Lux, Non Draco Sit Mihi Dux* (Šventas kryžius tebūnie man šviesa, drakonas tenebūna man vadas). V.R.S.N.S.M.V. ir S.M.Q.L.I.V.B. – *Vade Retro, Satana! Nunquam Suade Mihi Vana. Sunt Mala Quae Libas, Ipse Venena Bibas* (Eik šalin, šėtone! Niekad nesiūlyk man tuštybių. Bloga (taurė), kurią pili, pats tuos (nuodus) gerk).

Šv. Benediktas (480–543) garsėjo savo pamaldumu šventajam Kryžiui ir Kryžiaus ženklu atliko daug stebuklų. Kartą peržegnojęs suskaldė užnuodyto vyno taurę. Kita legenda pasakoja, kad benediktinui Brunonui mirtinai įgėlė gyvatė ir jis šaukėsi šv. Benedikto pagalbos. Šventasis apsireiškė, palietė jį Šv. Kryžiumi ir Brunonas pasveiko. Brunonas, 1048 m. tapęs popiežiumi Leonu IX, išplatino medalikėlį su šv. Benedikto kryžiumi, saugantį nuo pagundų, piktosios dvasios, padedantį mirties valandą.

Kryžius kaip Kristaus nukryžiavimo ir prisikėlimo simbolis yra svarbus vienuolių ir dvasininkų ženklas. Tyrimų metu rastos 8 lieto metalo Nukryžiuotojo figūrėlės ir 12 kryžių. Iš jų 9 metaliniai pakabinami lotyniški kryžiai, dalis jų gana masyvūs, 15–18 cm aukščio, kai kurie užverti ant trikotažinio dirželio. Keletas mažesnių kryžių – dvipusiai. Viename (7x3,8 cm) ant abiejų pusių įspausti Kristaus kančios simboliai, kitas (6,5x3,3 cm) pagamintas iš 2 perforuotų vario lydinio plokštelių. Prie vienos iš jų pritvirtinta Nukryžiuotojo, o prie kitos – Švč. M. Marijos figūrėlė. Buvo rasti ir 3 mediniai kryžiai. Archimandrito Genadijaus Liaudanskio Paškovičiaus (Gennadius Laudański Paszkowicz) karste 12 rastas pakabinamas medinis kryžius (20,5x10 cm) su vario lydinio galais. Jo vertikaliosios kryžmos viršuje pritvirtinta vario lydinio lentelė su lotynišku užrašu ESVS NAZAR REX VDEO (Jėzus žydų karalius), o apačioje – Švč. M. Marijos figūrėlė. Atidžiau apžiūrėjus paaiškėjo, kad tai kryžius – relikvijorius, horizontalios kryžmos galuose buvo saugomos relikvijos – kauliukų (?) fragmentai.

Keliuose karstuose ties mirusiojo krūtine rasti įvairūs maišeliai, kuriuose broliai greičiausiai nešiojosi sau svarbius, įkvepiančius religinius objektus einant savo pašaukimo keliu. Karste 30 mirusysis turėjo odinį apvalų dėkliuką (7,8x6,7 cm) su dirželiu, taip pat rastas šilkinis užtraukiamas maišelis (6,9x5 cm) bei gelsvo šilko užsiūtas maišelis (10,5x7 cm) su trikotažine juostele. Atlikus rentgenografinį tyrimą, paaiškėjo, kad viduje užsiūtas dvigubas (patriarcho) metalinis kryželis.

Tyrimų metu nustatyta, kad 7 palaidotieji buvo iki 30 m., 13 – iki 40 m., dar 13 – iki 50 m. amžiaus. Likusieji 16 mirusiųjų buvo vyresnio nei 50 m. amžiaus.

Karstuose rasti paramanai, unitų kunigų dėvėti epitrachilionai, palaidotųjų pavardės ir jų pareigos ant karstų rodo, kad dauguma rūsyje tirtų palaidojimų – vienuolių bazilijonų. Užrašai ant karstų rodo, kad jie laidoti tarp 1717–1788 m. Matyt, ir kiti karstai bei palaidojimai šioje kriptoje datuotini XVIII a., nors atnešti iš kitur karstai gali būti ir kiek ankstesni.

Karstai su ištirtais palaidojimais laikinam saugojimui sudėti bažnyčios kairiame šone esančioje patalpoje. Bendru bažnyčios ir Kultūros paveldo departamento bei tyrėjų sutarimu, radiniai laikinai, iki būsimo perlaidojimo ir jų tolesnio saugojimo šios bažnyčios būsimame muziejuje arba jų palaidojimo kriptoje, iki jų visiško restauravimo, saugomi LDM Prano Gudyno restauravimo centre. Kultūros paveldo departamentas ir unitų bažnyčia nutarė kitais

metais organizuoti ir finansuoti tolesnius šio rūsio archeologinius tyrimus, t. y. ištirti rūsyje galbūt esančius kitus užkastus palaidojimus, ir tik po to spręsti dėl rūsio patalpos sutvarkymo ir parengimo pagarbiam ištirtų palaidojimų perlaidojimui.

The Investigation of the Coffins at the Holy Trinity Uniate Church in Vilnius

During recent work in putting Holy Trinity Church of the Vilnius Basilian monastery building complex in order, the investigation and reburial of the disorderly remains in the crypt in front of the main altar was organised. The entire 8.7x5.8 m crypt was full of coffins, some of which had disintegrated, and among the coffins isolated bones and brickbats were visible (Figs. 1, 2).

53 coffins with burials as well as isolated bones ascribable to another roughly 50–60 individuals were discovered during the investigation. The last time a coffin was deposited in the crypt was 1965 because some of the coffins contained pieces of newspaper from that time. Some of the coffins were adorned with religious symbols for Jesus or the Virgin Mary, some with other symbols (e.g. a skull and bones), 14 coffins had the individual's name, some of the coffins had been painted black and adorned with white crosses, etc. Among the deposited individuals, males predominated, there being only one female. Five well-mummified remains were discovered (Fig. 3).

Very few clothing and apparel fragments were found, and no footwear. The everyday outerwear of the Uniate clergymen was a long, dark, stand-up collar with a hood with two long, double thickness, cloth lappets in front that fell upon the chest. The only such hood, which was made of thin brown wool, was found together a brown velvet cap in coffin 31 (Fig. 4).

In performing the liturgical rites, Uniate priests must wear an epitrachelion; five epitrachelions or fragments of them were found during the investigation. The mummified remains of a clergyman buried with an epitrachelion were discovered in coffin 49 (Fig. 5). Some of the finds were articles that had been worn for years or items that the monks had actually used. The first group consists of paramandyai (Fig. 6), 36 of which were found. Orthodox monks used to wear them on their back, suspended by four cords under their clothing; the other ends of the cords formed a cross on their chest. Rosary beads (Fig. 7) (in 12 coffins), medals (Figs. 8, 9), crosses, and pouches were also discovered.

Vismantas Muralis

Lapių šv. Jono Krikštytojo bažnyčia

2015 m. vasario mėnesį sugriuvo Lapių šv. Jono Krikštytojo bažnyčios (Kauno r.) šventorių supanti atraminė sienutė, atitrūko ir į statų kalvos šlaitą nuslinko iš PV pusės šventorių supanti 11 m ilgio sienutės atkarpa (bendras sienutės ilgis – 73,4 m). Ši griūtis sukėlė ir dalinę šventoriaus šlaito eroziją. Todėl buvo užsakyti žvalgomieji tyrimai bei žvalgymai, kurių metu ištirtos dvi 4x2,5 m bei 5x2 m dydžio žvalgomosios perkasos, papildomai žvalgyti du 7,5 m^2 bei 33 m^2 plotai. Iš viso perkasomis iki įžemio ištirtas 20 m^2, o žvalgytas 40,5 m^2 plotas (1 pav.).

Pirmoji Lapių bažnyčia statyta 1639 m. Maskvėnų invazijos metu 1655–1661 m. bažnyčia buvo suniokota. Atstatyta 1720 m. XIX a.